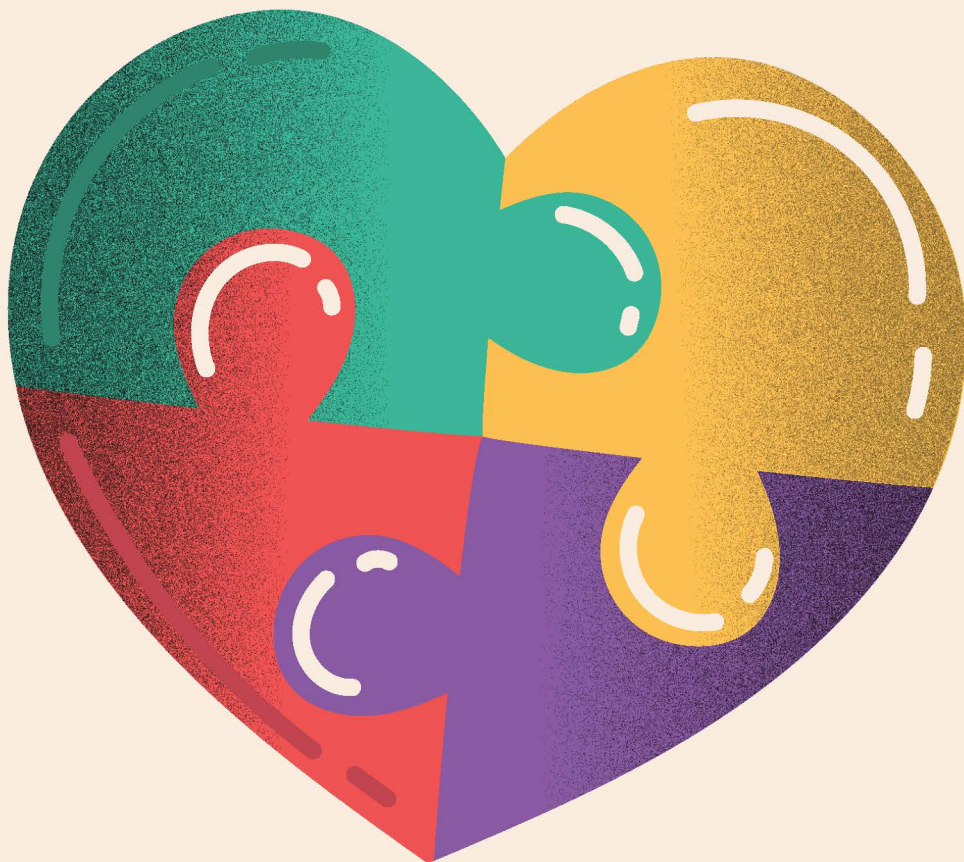

Dominika Fijałkowska

ADAPTACJA DO RODZICIELSTWA

**rodziców dzieci ze spektrum autyzmu
oraz rodziców dzieci chorych na padaczkę**

ADAPTACJA DO RODZICIELSTWA

**rodziców dzieci ze spektrum autyzmu
oraz rodziców dzieci chorych na padaczkę**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Dominika Fijałkowska

ADAPTACJA DO RODZICIELSTWA

**rodziców dzieci ze spektrum autyzmu
oraz rodziców dzieci chorych na padaczkę**

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2025

Dominika Fijałkowska (ORCID: 0000-0001-7742-2373) – Uniwersytet Łódzki
Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Klinicznej i Psychopatologii
90-128 Łódź, Aleja Rodziny Scheiblerów 2

RECENZENTKI

Maria Kaźmierczak, Beata Krzywosz-Rynkiewicz

REDAKTOR INICJUJĄCA

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Zofia Ulańska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne

Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Grafika wykorzystana na okładce: © Freepick.com/stockgiu

© Copyright by Dominika Fijałkowska, Łódź 2025
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

<https://doi.org/10.18778/8331-739-7>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11652.25.0.M

Ark. wyd. 7,2; ark druk. 7,875

ISBN 978-83-8331-738-0

e-ISBN 978-83-8331-739-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Eleonorze Bielawskiej-Batorowicz oraz Andrzejowi Śliwerskiemu
za nieocenione zaangażowanie, wspieranie, motywowanie,
za słuchanie i inspirowanie,
za okazane ciepło
– z całego serca
dziękuję!

Spis treści

Wprowadzenie.....	11
1. Zaburzenia ze spektrum autyzmu	13
1.1. Terminologia, klasyfikacje	13
1.2. Rozpowszechnienie	16
1.3. Dziedziczność ASD	16
1.4. Rokowanie	17
1.5. Perspektywa rodzin z dziećmi z ASD	18
2. Padaczka	21
2.1. Terminologia, klasyfikacje	21
2.2. Rozpowszechnienie	24
2.3. Dziedziczność padaczki	24
2.4. Rokowanie	25
2.5. Perspektywa rodzin z dziećmi chorymi na padaczkę	26
3. Spektrum autyzmu a padaczka	29
4. Niepełnosprawność	31
4.1. Terminologia	31
4.2. Adaptacja rodziny do niepełnosprawności dziecka	32
5. Teoretyczny model adaptacji – podwójny model ABCX	37
5.1. Podwójny model ABCX w badaniach z udziałem rodzin dzieci z ASD	39
5.2. Podwójny model ABCX w badaniach z udziałem rodzin dzieci z padaczką	40
6. Propozycja nowego modelu adaptacji do rodzicielstwa i jego operacjonalizacja	43
6.1. Czynniki Aa: stresory	43
6.2. Czynniki Bb: zasoby	45
6.3. Czynniki BC: strategie radzenia sobie ze stresem	46
6.4. Czynniki Cc: ocena sytuacji	47
6.5. Czynniki Xx: adaptacja	49
6.6. Uczucia rodzicielskie	50
6.7. Model adaptacji rodziców do niepełnosprawności u dziecka – podsumowanie	50

7. Problematyka badania własnego.....	53
7.1. Cel badania.....	53
7.2. Pytania i hipotezy badawcze.....	54
8. Metoda badania własnego.....	55
8.1. Procedura badania.....	55
8.2. Osoby badane	56
8.3. Narzędzia badawcze.....	60
8.3.1. Ankieta demograficzna	60
8.3.2. Zestaw Kwestionariuszy do Diagnozy Autyzmu ASRS	60
8.3.3. Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego BSSS	61
8.3.4. Inwentarz Mini-COPE	61
8.3.5. Skala Uczuć Pozytywnych i Negatywnych SUPIN.....	62
8.3.6. Skala Odczuwanego Stresu PSS-10	62
8.3.7. Inwentarz Depresji Becka BDI-II.....	63
8.3.8. Skala Satysfakcji z Życia SWLS	63
8.3.9. Inwentarz Uczuć Rodzicielskich PFI	63
8.4. Analizy statystyczne	64
9. Wyniki analiz statystycznych	67
9.1. Podstawowe statystyki opisowe wraz z testem Shapiro-Wilka	67
9.2. Porównanie rodziców dzieci z ASD i rodziców dzieci z padaczką w zakresie czynników związanych z adaptacją do niepełnosprawności	69
9.3. Porównanie matek i ojców w zakresie czynników związanych z adaptacją do niepełnosprawności	70
9.4. Porównanie rodziców dzieci z ASD lub padaczką z rodzicami dzieci bez niepełnosprawności w zakresie czynników związanych z adaptacją.....	72
9.5. Związek pomiędzy nasileniem objawów niepełnosprawności u dziecka a poziomem adaptacji rodziców	73
9.6. Związek pomiędzy poziomem afektu, wsparcia oraz strategii radzenia sobie ze stresem a poziomem adaptacji rodziców dzieci z ASD lub padaczką	75
9.7. Związek pomiędzy poziomem uczuć rodzicielskich a poziomem adaptacji rodziców dzieci z ASD lub padaczką.....	77
9.8. Weryfikacja trafności opracowanego modelu adaptacji rodziców do niepełnosprawności dziecka	78
9.8.1. Model strukturalny.....	78
9.8.2. Hierarchiczna analiza regresji	80
9.8.3. Analizy mediacji	84
9.8.4. Analizy moderowanej mediacji.....	90
9.9. Podsumowanie otrzymanych wyników.....	91
10. Dyskusja uzyskanych wyników.....	97
10.1. Weryfikacja podobieństw i różnic pomiędzy rodzicami dzieci z ASD i rodzicami dzieci chorych na padaczkę w zakresie czynników związanych z adaptacją do niepełnosprawności u dziecka.....	98

10.2. Weryfikacja podobieństw i różnic pomiędzy matkami i ojcami w zakresie czynników związanych z adaptacją do niepełnosprawności u dziecka	99
10.3. Weryfikacja podobieństw i różnic pomiędzy rodzicami dzieci z niepełnosprawnością (ASD/padaczka) i rodzicami dzieci bez niepełnosprawności	101
10.4. Identyfikacja czynników istotnych dla adaptacji rodziców do niepełnosprawności u ich dziecka (ASD/padaczka)	104
10.5. Weryfikacja trafności opracowanego modelu	107
10.6. Ograniczenia przeprowadzonego badania	108
10.7. Znaczenie otrzymanych wyników w kontekście dotychczasowej literatury i możliwe kierunki przyszłych badań	110
10.8. Znaczenie uzyskanych wyników w kontekście pracy interwencyjnej/ klinicznej/ terapeutycznej	112
Literatura	113

Wprowadzenie

Narodziny dziecka stanowią ważne wydarzenie życiowe, odbierane zwykle jako pozytywne i zgodne z normami społecznymi. Wystąpienie niepełnosprawności u jednego z członków rodziny traktowane jest jako zdarzenie kryzysowe, które wpływa na funkcjonowanie całej rodziny i uruchamia różnorodne reakcje będące próbami adaptacji do tej sytuacji. Badacze od wielu lat poszukiwali czynników związanych z radzeniem sobie z niepełnosprawnością u dziecka. Badania te zwykle koncentrowały się na negatywnych aspektach, podczas gdy istotnym wydaje się być poszukiwanie zasobów, które mogą sprzyjać lepszemu przystosowaniu do niepełnosprawności u dziecka. Aktualnie preferowane jest całościowe, wielowymiarowe podejście do badania przystosowania rodziców do niepełnosprawności u dziecka. Badacze wykorzystują w tym celu podwójny model ABCX jako dobry predyktor adaptacji. Użyteczność modeli holistycznych została sprawdzona w odniesieniu do funkcjonowania rodzin dzieci ze spektrum autyzmu, jednak poszczególne czynniki, które mogą mieć znaczenie w procesie adaptacji, wciąż nie są jasne.

Oprócz zaburzeń ze spektrum autyzmu, konieczne jest zwrócenie uwagi na chorobę, jaką jest padaczka – najczęstsze neurologiczne zaburzenie pediatryczne. Badania uwzględniające modele holistyczne dla rodziców dzieci chorych na padawkę są niezwykle rzadkie na całym świecie, pomimo rozpowszechnienia tej choroby wśród dzieci. Postanowiono zatem stworzyć model procesu przystosowania rodziców do niepełnosprawności u dziecka. Uwzględniono w nim nowe czynniki, które nie były dotąd wykorzystywane w modelach wieloczynnikowych, pomimo iż ich związek z przystosowaniem do sytuacji trudnych jest znany.

Celem badania było określenie, jakie czynniki są związane z przystosowaniem rodziców do niepełnosprawności u ich dziecka (spektrum autyzmu lub padaczki). Opracowano nowy model teoretyczny, odnoszący się do znanego z literatury podwójnego modelu ABCX. Uwzględnia on nasilenie objawów ze spektrum autyzmu lub częstość napadów padaczkowych dziecka jako czynniki stresowe (A), wsparcie społeczne jako zasób (B), afekt pozytywny/negatywny jako czynnik oceny sytuacji (C) oraz strategie radzenia sobie ze stresem (BC). W procesie adaptacji do niepełnosprawności dziecka (X) uwzględniono poziom odczuwanego stresu, depresyjność oraz satysfakcję z życia rodziców. Na koniec dodano do modelu uczucia rodzicielskie pełniące rolę mediatora. Ponadto, badanie miało na celu zweryfikowanie podobieństw i różnic w zakresie czynników warunkujących adaptację do niepełnosprawności u dziecka pomiędzy rodzicami dzieci

ze spektrum autyzmu (ASD) i rodzicami dzieci chorych na padaczkę; pomiędzy matkami i ojcami dzieci z niepełnosprawnością; a także pomiędzy rodzicami dzieci z niepełnosprawnością i rodzicami dzieci bez niepełnosprawności.

Przedstawione w monografii zagadnienia były przedmiotem badań realizowanych w ramach rozprawy doktorskiej. Oddawana do rąk Czytelniczek i Czytelników praca uwzględnia niektóre uwagi i opinie uzyskane w procedurze ubiegania się o stopień doktora.

Prezentowana praca składa się z dwóch części: 1) teoretycznej, w której zostały omówione koncepcje psychologiczne oraz definicje zjawisk stanowiących tematykę pracy; 2) empirycznej, w której został zaprezentowany opis i analiza badania własnego.

1. Zaburzenia ze spektrum autyzmu

1.1. Terminologia, klasyfikacje

Autyzm wczesnodziecięcy (ang. *early infantile autism*)¹ po raz pierwszy został opisany w 1943 roku. Kanner (1943) scharakteryzował go jako zespół chorobowy u dzieci, cechujący się społecznym wycofaniem, niskim poziomem zaangażowania w interakcje społeczne, nietypowym funkcjonowaniem emocjonalnym, niskim poziomem umiejętności komunikowania się oraz silną potrzebą niezmienności otoczenia. Zgodnie z tą charakterystyką, dzieci z rozpoznanym autyzmem cechowały trudności poznawcze i ograniczone możliwości adaptacyjne. Rok po publikacji Kanner, Asperger (1944/2005) opisał grupę chłopców, u których zaobserwował zaburzenie bardzo podobne do Kannerowskiego autyzmu pod względem trudności społeczno-komunikacyjnych, jednak różniące się prawidłowym rozwojem intelektualnym i językowym, a także występowaniem szczególnych zdolności. Asperger nazwał to zaburzenie autystyczną psychopatią, a kilkadziesiąt lat później otrzymało ono nazwę zespołu Aspergera.

Obecnie zaburzenia ze spektrum autyzmu (*Autism Spectrum Disorders* – ASD) są definiowane jako grupa złożonych zaburzeń neurorozwojowych, które charakteryzują się znacznymi trudnościami w interakcjach społecznych i komunikowaniu się oraz występowaniem ograniczonych, powtarzanych, stereotypowych wzorców zachowania i zainteresowań. Objawy są obserwowane na wczesnym etapie rozwoju, najczęściej w wieku przedszkolnym i prowadzą do zaburzenia funkcjonowania w różnych sferach życia (Gałecki i in., 2018; Grzegorzewska i in., 2016).

Zgodnie z obowiązującą w Polsce do 2021 roku² *Międzynarodową statystyczną klasyfikacją chorób i pokrewnych problemów zdrowia ICD-10*, zaburzenia ze spektrum autyzmu należą do zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania, a ujęte są w grupie całościowych zaburzeń rozwoju (F84) (Pużyński i Wciórka, 2008). W obrębie całościowych zaburzeń rozwoju, zgodnie z ICD-10, wyróżnia się następujące kategorie diagnostyczne: autyzm dziecięcy, autyzm atypowy, zespół Retta,

1 W całej pracy powtórzenie terminu w nawiasie kursywą będzie oznaczało tłumaczenie na język angielski.

2 Klasyfikacja ICD-11 została opublikowana w 2018 r. (WHO, 2018), a kryteria diagnostyczne w niej zawarte obowiązują od 1 stycznia 2022 r. (Gałecki, 2022). Ze względu na czas prowadzonych badań własnych, w niniejszej pracy uwzględniono zarówno klasyfikację ICD-10 (obowiązującą do 31 grudnia 2021 r.), jak i zmiany wprowadzone w klasyfikacji ICD-11 (omówione w dalszej części pracy).

inne dziecięce zaburzenia dezintegracyjne, zespół Aspergera oraz zaburzenia hiperkinetyczne z towarzyszącą niepełnosprawnością intelektualną i ruchami stereotypowymi. Autyzm dziecięcy (wczesnodziecięcy) rozwija się do 3 r.ż. i charakteryzuje się zakłóceniem kontaktów z otoczeniem, stopniową izolacją od świata zewnętrznego z wykształceniem stereotypowych zachowań i izolacją we własnym świecie wewnętrznym (Rajewski, 2002). Osiowe objawy autyzmu dziecięcego stanowią trzy współwystępujące wymiary: wycofanie z relacji społecznych (zaburzenie funkcjonowania społecznego), zaburzenia rozwoju mowy i komunikowania się, występowanie sztywnych, ograniczonych wzorców zachowania i zainteresowań (Jaklewicz, 2012). Autyzm atypowy jest, podobnie jak autyzm dziecięcy, zaburzeniem zdolności komunikacji z otoczeniem, zarówno w wymiarze werbalnym, jak i emocjonalnym. Kryterium różnicującym autyzm atypowy od autyzmu dziecięcego jest późny początek ujawnienia się zaburzenia (po 3 r.ż.) lub nietypowa symptomatologia (Jaklewicz, 2012; Rajewski, 2002). Zespół Aspergera charakteryzuje się zaburzeniem kontaktów społecznych, przejawianiem nasilonych, ale izolowanych zainteresowań i aktywności, natomiast nie występuje istotne opóźnienie rozwoju mowy i czynności poznawczych, a objawy pojawiają się zwykle po 3 r.ż. (Rajewski, 2002). Współcześnie wskazuje się, że objawy deficytów społecznych oraz trudności w komunikacji są niełatwe do jednoznacznego rozdzielenia (Rybakowski i in., 2014), a różnicowanie między poszczególnymi całościowymi zaburzeniami rozwojowymi jest trudne (Grzegorzewska i in., 2016).

W najnowszej amerykańskiej klasyfikacji psychiatrycznej DSM-5 (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – 5*) (American Psychiatric Association, 2013) podjęto decyzję o scaleniu wszystkich jednostek w dużą grupę zaburzeń ze spektrum autyzmu (ASD), a zaburzenia komunikacyjne i zaburzenia społeczne uznano za dysfunkcje mieszczące się w obrębie jednego wymiaru psychopatologicznego. W związku z tym kryteria diagnostyczne rozpoznania ASD obejmują dwa osiowe objawy: zaburzenia komunikacji/interakcji społecznych oraz stereotypowe, powtarzalne zachowania. Zgodnie z DSM-5, rozpoznanie jest uzupełniane poprzez dokładną ocenę funkcjonowania intelektualnego i językowego dziecka. Wprowadzono trzystopniową klasyfikację nasilenia objawów, odrębną dla obszaru komunikacji społecznej oraz ograniczonych wzorców zachowania i zainteresowań, a każdemu poziomowi odpowiada stopień wsparcia, jakiego potrzebuje osoba z ASD (Pisula i Omelańczuk, 2020). Przyjęto, że objawy pojawiają się we wczesnym dzieciństwie i ograniczają lub zaburzają codzienne funkcjonowanie, co uwidacznia się na różnych etapach życia (w zależności od indywidualnych możliwości danej osoby oraz wpływu otoczenia) (Gałecki i in., 2018; Rybakowski i in., 2014). Zgodnie z DSM-5 rozpoznanie spektrum zaburzenia autystycznego obejmuje te kategorie diagnostyczne, które we wcześniejszych rewizjach klasyfikacji były określone jako autyzm wczesnodziecięcy, autyzm dziecięcy, autyzm z wysokim poziomem funkcjonowania, autyzm atypowy, nieokreślone inaczej całościowe zaburzenie rozwojowe, dziecięce zaburzenie dezintegracyjne i zespół Aspergera (Gałecki i in., 2018).

Aktualnie w Polsce wprowadzana jest 11 rewizja klasyfikacji ICD (Gałecki, 2022). Zgodnie z najnowszymi kryteriami klasyfikacji ICD-11 (WHO, 2018),

Literatura

- Almeida, D.M., Kessler, R.C. (1998). Everyday stressors and gender differences in daily distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3): 670–680. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.670>
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th ed.
- Asperger, H. (1944/2005). Psychopatologia autystyczna okresu dzieciństwa. W: U. Fritsch (red.), *Autyzm i zespół Aspergera* (s. 49–114). Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Ault, S., Breitenstein, S.M., Tucker, S., Haverkamp, S.M., Ford, J.L. (2021). Caregivers of children with Autism Spectrum Disorder in rural areas: A literature review of mental health and social support. *Journal of Pediatric Nursing*, 61: 229–239. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.06.009>
- Austin, J.K. (1990). Childhood epilepsy and asthma: A test of an extension of the Double ABCX Model. [Materiał pokonferencyjny]. ERIC, <https://eric.ed.gov/?id=ED331249>
- Baca, C.B., Vickrey, B.G., Hays, R.D., Vassar, S.D., Berg, A.T. (2010). Differences in child versus parent reports of the child's health-related quality of life in children with epilepsy and healthy siblings. *Value in Health : The Journal of the International Society for Pharmacoeconomics and Outcomes Research*, 13(6): 778–786. <https://doi.org/10.1111/j.1524-4733.2010.00732.x>
- Bailey, A., Le Couteur, A., Gottesman, I., Bolton, P., Simonoff, E., Yuzda, E., Rutter, M. (1995). Autism as a strongly genetic disorder: Evidence from a British twin study. *Psychological Medicine*, 25(1): 63–77.
- Baird, G., Simonoff, E., Pickles, A., Chandler, S., Loucas, T., Meldrum, D., Charman, T. (2006). Prevalence of disorders of the autism spectrum in a population cohort of children in South Thames: The Special Needs and Autism Project (SNAP). *Lancet*, 368(9531): 210–215. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)69041-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69041-7)
- Baron, R.M., Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51: 1173–1182.
- Barroso, N.E., Mendez, L., Graziano, P.A., Bagner, D.M. (2018). Parenting stress through the lens of different clinical groups: A systematic review & meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 46(3): 449–461. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0313-6>
- Baxter, A.J., Brugha, T.S., Erskine, H.E., Scheurer, R.W., Vos, T., Scott, J.G. (2014). The epidemiology and global burden of Autism Spectrum Disorders. *Psychological Medicine*, 111: 1–13.
- Beck, A.T., Steer, R.A., Brown, G. (1996). *Beck Depression Inventory–II (BDI-II)* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t00742-000>
- Behrani, P., Shah, P. (2016). The coping patterns of fathers and mothers of children with disability: A comparative study. *Indian Journal of Health & Wellbeing*, 7(5): 535–539.
- Benson, A., Lambert, V., Gallagher, P., Shahwan, A., Austin, J.K. (2017). Parent perspectives of the challenging aspects of disclosing a child's epilepsy diagnosis to others: Why don't they tell? *Chronic Illness*, 13(1): 28–48. <https://doi.org/10.1177/174239531664874>
- Benson, P.R. (2010). Coping, distress, and well-being in mothers of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4(2): 217–228. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2009.09.008>
- Benson, P.R., Karlof, K.L. (2009). Anger, stress proliferation, and depressed mood among parents of children with ASD: A longitudinal replication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39: 350–362.

- Betancur, C. (2011). Etiological heterogeneity in Autism Spectrum Disorders: More than 100 genetic and genomic disorders and still counting. *Brain Research*, 1380: 42–77. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2010.11.078>
- Będkowska-Heine, V. (2007). Wpływ przewlekłej choroby dziecka na funkcjonowanie w roli ojca. W: B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Billings, D.W., Folkman, S., Acree, M., Moskowitz, J.T. (2000). Coping and physical health during caregiving: The roles of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79: 131–142.
- Bishop, D.V., Maybery, M., Wong, D., Maley, A., Hallmayer, J. (2006). Characteristics of the broader phenotype in autism: A study of siblings using the children's communication checklist-2. *American Journal of Medical Genetics. Part B, Neuropsychiatric Genetics: The Official Publication of the International Society of Psychiatric Genetics*, 141B(2): 117–122. <https://doi.org/10.1002/ajmg.b.30267>
- Bishop, G.D. (2000). *Psychologia zdrowia. Zintegrowany umysł i ciało*. Wrocław: Wydawnictwo Astrum.
- Bishop-Fitzpatrick, L., Mazefsky, C.A., Eack, S.M. (2018). The combined impact of social support and perceived stress on quality of life in adults with Autism Spectrum Disorder and without intellectual disability. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 22(6): 703–711. <https://doi.org/10.1177/1362361317703090>
- Boyce, P., Condon, J., Barton, J., Corkindale, C. (2007). First-time fathers' study: Psychological distress in expectant fathers during pregnancy. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41: 718–725. <https://doi.org/10.1080/00048670701517959>
- Bozkurt, G., Uysal, G., Düzkeya, D.S. (2019). Examination of care burden and stress coping styles of parents of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Pediatric Nursing*, 47: 142–147. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2019.05.005>
- Bradley, E., Hurwitz, S., Harvey, E., Hodgson, S., Perugini, E. (2013). Factor analytic structure and validity of the parental feelings inventory: A brief report. *Journal of Child & Family Studies*, 22(6): 801–806. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9634-9>
- Bravo, K. (2006). Severity of autism and parental stress: The mediating role of family environment. *Dissertation Abstracts International: Section A: The Humanities and Social Sciences*, 66: 3821.
- Bristol, M. (1987). Mothers of children with autism or communication disorders: Successful adaptation and the double ABCX Model. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 17: 469–486.
- Brobst, J.B., Clopton, J.R., Hendrick, S.S. (2009). Parenting children with Autism Spectrum Disorders: The couple's relationship. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 24(1): 38–49. <https://doi.org/10.1177/1088357608323699>
- Bromley, J., Hare, D.J., Davison, K., Emerson, E. (2004). Mothers supporting children with autistic spectrum disorders: social support, mental health status and satisfaction with services. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 8(4): 409–423. <https://doi.org/10.1177/1362361304047224>
- Brooks-Kayal, A. (2010). Epilepsy and Autism Spectrum Disorders: Are there common developmental mechanisms? *Brain & Development*, 32(9): 731–738. <https://doi.org/10.1016/j.braindev.2010.04.010>
- Brown, M., Whiting, J., Kahumoku-Fessler, E., Witting, A.B., Jensen, J. (2020). A dyadic model of stress, coping, and marital satisfaction among parents of children with autism. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 69(1): 138–150. <https://doi.org/10.1111/fare.12375>
- Brown, R.I., MacAdam-Crisp, J., Wang, M., Iarocci, G. (2006). Family quality of life when there is a child with a developmental disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 3: 238–245.
- Brzozowski, P. (2010). *Skala Uczuć Pozytywnych i Negatywnych SUPIN. Polska Adaptacja Skali PANAS Davida Watsona i Lee Anny Clark – Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Camfield, C., Breau, L., Camfield, P. (2001). Impact of pediatric epilepsy on the family: A new scale for clinical and research use. *Epilepsia*, 42(1): 104–112.
- Camfield, C.S., Camfield, P.R., Gordon, K., Wirrell, E., Dooley, J.M. (1996). Incidence of epilepsy in childhood and adolescence: A population based study in Nova-Scotia from 1985 to 1987. *Epilepsia*, 37: 19–23.

- Cano-López, I., González-Bono, E. (2019). Cortisol levels and seizures in adults with epilepsy: A systematic review. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 103: 216–229. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.05.023>
- Carver, C. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4: 92–100.
- Carver, C., Scheier, M. (1994). Situational coping and coping dispositions in a stressful transaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1): 184–195.
- Carver, C., Scheier, M., Weintraub, J. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56: 267–283.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5): 300–314.
- Cohen, S., Kamrek, T., Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24: 385–396.
- Constantino, J.N., Lajonchere, C., Lutz, M., Gray, T., Abbacchi, A., McKenna, K., Singh, D., Todd, R.D. (2006). Autistic social impairment in the siblings of children with pervasive developmental disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 163(2): 294–296. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.163.2.294>
- Cushner-Weinstein, S., Dassoulas, K., Salpekar, J.A., Henderson, S.E., Pearl, P.L., Gaillard, W.D., Weinstein, S.L. (2008). Parenting stress and childhood epilepsy: The impact of depression, learning, and seizure-related factors. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 13(1): 109–114. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2008.03.010>
- Davis, N.O., Carter, A.S. (2008). Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with Autism Spectrum Disorders: Associations with child characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38: 1278–1291.
- Davis, R.F., III, Kiang, L. (2020). Parental stress and religious coping by mothers of children with autism. *Psychology of Religion and Spirituality*, 12(2): 137–148. <https://doi.org/10.1037/rel0000183>
- Dąbrowska, A., Pisula, E. (2010). Parenting stress and coping styles in mothers and fathers of pre-school children with autism and Down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54: 266–280. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2010.01258.x>
- Deegan Jr, J. (1978). On the occurrence of standardized regression coefficients greater than one. *Educational and Psychological Measurement*, 38(4): 873–888.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larson, R.J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49: 71–75.
- Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin*, 110: 3–25. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.3>
- Drabata, A. (2021). (Re)definicja myślenia na temat procesów kognitywnych w autyzmie – zwrot w postrzeganiu osób z ASD. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 41: 11–32.
- Drogomyreńska, K., Fox, R., Colbert, D. (2020). Brief report: Stress and perceived social support in parents of children with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(11): 4176–4182. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04455-x>
- Duarte, C.S., Bordin, I.A., Yazigi, L., Mooney, J. (2005). Factors associated with stress in mothers of children with autism. *Autism*, 9(4): 416–427. <https://doi.org/10.1177/1362361305056081>
- Dunin-Wąsowicz, D., Domańska-Pakiela, D., Kaczorowska, M. (2013). *Padaczka i inne zaburzenia napadowe u dzieci*. Warszawa: Medical Tribune Polska.
- Dunn, M.E., Burbine, T., Bowers, C.A., Tantleff-Dunn, S. (2001). Moderators of stress in parents of children with autism. *Community Mental Health Journal*, 37: 39–52.
- Dunst, C.J., Trivette, C.M., Cross, A.H. (1986). Mediating influences of social support: personal, family, and child outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 90: 403–417.
- Dwyer, P., Ferrer, E., Saron, C.D., Rivera, S.M. (2022). Exploring sensory subgroups in typical development and autism spectrum development using factor mixture modelling. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 52(9): 3840–3860. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05256-6>
- Dyson, L.L. (1997). Fathers and mothers of school age children with developmental disabilities: parental stress, family functioning and social support. *American Journal on Mental Retardation*, 102: 267–279.
- Eadie, M.J. (1996). The I.L.A.E. classification of the epilepsies applied retrospectively to 1902 patients. *Epilepsy Research*, 25(3): 277–284. [https://doi.org/10.1016/s0920-1211\(96\)00085-x](https://doi.org/10.1016/s0920-1211(96)00085-x)
- Ekas, N.V., Whitman, T.L. (2010). ASD symptom topography and maternal socioemotional functioning. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 115: 234–249. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-115.3.234>

- Ekas, N.V., Whitman, T.L. (2011). Adaptation to daily stress among mothers of children with an Autism Spectrum Disorder: The role of daily positive affect. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 41(9): 1202–1213. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1142-4>
- Ekas, N.V., Lickenbrock, D.M., Whitman, T.L. (2010). Optimism, social support, and well-being in mothers of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(10): 1274–1284. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-0986-y>
- Elsabbagh, M., Divan, G., Koh, Y.J., Kim, Y.S., Kauchali, S., Marcin, C., Montiel-Nava, C., Patel, V., Paula, C.S., Wang, C., Yasamy, M.T., Fombonne, E. (2012). Global prevalence of autism and other pervasive developmental disorders. *Autism Research*, 5: 160–179.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: Social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47: 385–99.
- Engel, J. (2001). A proposed diagnostic scheme for people with epileptic seizures and with epilepsy: Report of the ILAE task force on classification and terminology. *Epilepsia*, 42: 796–803.
- Engidaw, N.A., Bacha, L., Kenea, A. (2020). Prevalence of depression and associated factors among epileptic patients at Ilu Ababore zone hospitals, South West Ethiopia, 2017: A cross-sectional study. *Annals of General Psychiatry*, 19: 19. <https://doi.org/10.1186/s12991-020-00268-5>
- Eriksson, K.J., Koivikko, M.J. (1997). Prevalence, classification, and severity of epilepsy and epileptic syndromes in children. *Epilepsia*, 38(12): 1275–1282. <https://doi.org/10.1111/j.1528-1157.1997.tb00064.x>
- Estes, A., Munson, J., Dawson, G., Koehler, E., Zhou, X.H., Abbott, R. (2009). Parenting stress and psychological functioning among mothers of preschool children with autism and developmental delay. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 13(4): 375–387. <https://doi.org/10.1177/1362361309105658>
- Falk, N., Norris, K., Quinn, M. (2014). The factors predicting stress, anxiety and depression in the parents of children with autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 44(12): 3185–3203. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2189-4>
- Farel, A.M., Hooper, S.R. (1998). Relationship between the Maternal Social Support Index and the Parenting Stress Index in mothers of very-low-birthweight children now age 7. *Psychological Reports*, 83(1): 173–174. <https://doi.org/10.2466/pr0.1998.83.1.173>
- Farnicka, M. (2011). Sytuacja rodziny z dzieckiem niesłyszącym jako droga ku konstruktywnemu przystosowaniu. W: H. Liberska (red.). *Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym: możliwości i ograniczenia rozwoju*. Warszawa: Difin.
- Farrace, D., Tommasi, M., Casadio, C., Verrotti, A. (2013). Parenting stress evaluation and behavioral syndromes in a group of pediatric patients with epilepsy. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 29(1): 222–227. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2013.07.020>
- Fejerman, N. (2002). Epilepsy in children and adolescents. *Epilepsia*, 6: 44–46.
- Ferro, M.A., Avison, W.R., Campbell, M.K., Speechley, K.N. (2011). The impact of maternal depressive symptoms on health-related quality of life in children with epilepsy: A prospective study of family environment as mediators and moderators. *Epilepsia*, 52(2): 316–325. <https://doi.org/10.1111/j.1528-1167.2010.02769.x>
- Fijałkowska, D., Bielawska-Batorowicz, E. (2021). Psychometric properties of the Polish version of the parental feelings inventory. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(11): 6003. <https://doi.org/10.3390/ijerph18116003>
- Firkowska-Mankiewicz, A. (1999). Jakość życia osób niepełnosprawnych intelektualnie – prezentacja QOL-Kwestionariusza Jakości Życia. *Sztuka Leczenia*, 5(3).
- Fisher, R.S., Cross, J.H., French, J.A., Higurashi, N., Hirsch, E., Jansen, F.E., Lagae, L., Moshé, S.L., Peltola, J., Roulet Perez, E., Scheffer, I.E., Zuberi, S.M. (2017). Operational classification of seizure types by the International League Against Epilepsy: Position Paper of the ILAE Commission for Classification and Terminology. *Epilepsia*, 58(4): 522–530. <https://doi.org/10.1111/epi.13670>
- Fisher, R.S., Acevedo, C., Arzimanoglou, A., Bogacz, A., Cross, J.H., Elger, C.E., Engel, J., Jr, Forsgren, L., French, J.A., Glynn, M., Hesdorffer, D.C., Lee, B.I., Mathern, G.W., Moshé, S.L., Perucca, E., Scheffer, I.E., Tomson, T., Watanabe, M., Wiebe, S. (2014). ILAE official report: A practical clinical definition of epilepsy. *Epilepsia*, 55(4): 475–482. <https://doi.org/10.1111/epi.12550>
- Folkman, S. (2008). The case for positive emotions in the stress process. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 21(1): 3–14. <https://doi.org/10.1080/10615800701740457>

- Frishman, N., Conway, K.C., Andrews, J., Oleson, J., Mathews, K., Ciafaloni, E., Oleszek, J., Lamb, M., Matthews, D., Paramsothy, P., McKirgan, L., Romitti, P. (2017). Perceived quality of life among caregivers of children with a childhood-onset dystrophinopathy: A double ABCX model of caregiver stressors and perceived resources. *Health and Quality of Life Outcomes*, 15(1): 33. <https://doi.org/10.1186/s12955-017-0612-1>
- Frith, U. (2023). *Autyzm*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Fundacja JiM (2021). *Jak mówić o osobach w spektrum autyzmu*, <https://jim.org/wp-content/uploads/2021/06/Jak-mowic-o-osobach-w-spektrum-autyzmu.pdf> [dostęp: 22.01.2025].
- Galecki, P. (2022) (red.) *Badanie stanu psychicznego. Rozpoznania według ICD-11*. Wrocław: Edra.
- Galecki, P., Pilecki, M.W., Rymaszewska, J., Szulc, A., Sidorowicz, S., Wciórka, J., Ciecuch, J., Roński, T., Strus, W., Wieczorek, A. (2018). *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5®*. Wrocław: Edra Urban & Partner.
- Garraida, M.E. (1994). Growing up with a chronic disease. The impact on children and their families. *Archives of Disease in Childhood*, 70(1): 72.
- George, D., Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. New York: Routledge.
- Ghanouni, P., Hood, G. (2021). Stress, coping, and resiliency among families of individuals with autism: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 8: 389–402. <https://doi.org/10.1007/s40489-021-00245-y>
- Giallo, R., Wood, C.E., Jellet, R., Porter, R. (2013). Fatigue, wellbeing and parental self-efficacy in mothers of children with an Autism Spectrum Disorder. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 17(4): 465–480. <https://doi.org/10.1177/1362361311416830>
- Goedeke, S., Shepherd, D., Landon, J., Taylor, S. (2019). How perceived support relates to child autism symptoms and care-related stress in parents caring for a child with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 60: 36–47. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2019.01.005>
- Gong, Y., Du, Y., Li, H., Zhang, X., An, Y., Wu, B.-L. (2015). Parenting stress and affective symptoms in parents of autistic children. *Science China. Life Sciences*, 58(10): 1036–1043. <https://doi.org/10.1007/s11427-012-4293-z>
- Griffith, G.M., Hastings, R.P., Nash, S., Hill, C. (2010). Using matched groups to explore child behavior problems and maternal well-being in children with Down syndrome and autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(5): 610–619. <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0906-1>
- Grzegorzczak, A., Szewczyk, L. (2016). Ocena wsparcia społecznego rodziców dzieci z chorobami neurologicznymi. *Aspekty Zdrowia i Choroby*, 1(4): 55–64.
- Grzegorzewska, I., Pisula, E., Borkowska, A.R. (2016). Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży. W: L. Cierpiąłkowska, H. Sęk (red.). *Psychologia kliniczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gupta, V.B. (2007). Comparison of parenting stress in different developmental disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 19: 417–425. <https://doi.org/10.1007/s10882-007-9060-x>
- Hall, H.R., Graff, J.C. (2011). The relationships among adaptive behaviours of children with autism, family support, parenting stress, and coping. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 34: 4–25. <https://doi.org/10.3109/01460862.555270>
- Hall, H.R., Graff, J.C. (2012). Maladaptive behaviours of children with autism: Parent support, stress and coping. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 35: 194–214. <https://doi.org/10.3109/01460862.734210>
- Hallmayer, J., Cleveland, S., Torres, A., Phillips, J., Cohen, B., Torgoe, T., Miller, J., Fede, A., Collins, J., Smith, K., Lotspeich, L., Croen, L. A., Ozonoff, S., Lajonchere, C., Grether, J.K., Risch, N. (2011). Genetic heritability and shared environmental factors among twin pairs with autism. *Archives of General Psychiatry*, 68(11): 1095–1102. <https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2011.76>
- Hanson, M.J., Hanline, M.F. (1990). Parenting a child with a disability: A longitudinal study of parental stress and adaptation. *Journal of Early Intervention*, 14(3): 234–248. <https://doi.org/10.1177/105381519001400305>
- Hastings, R.P. (2003). Child behaviour problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47: 231–237.
- Hastings, R.P., Brown, T. (2002). Behaviour problems of children with autism, parental self-efficacy, and mental health. *American Journal on Mental Retardation*, 107: 222–232.

- Hastings, R.P., Johnson, E. (2001). Stress in UK families conducting intensive home-based behaviour intervention for their young child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31: 327–336.
- Hastings, R.P., Thomas, H., Delwiche, N. (2002). Grandparent support for families of children with Down syndrome. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 15: 97–104.
- Hastings, R.P., Kovshoff, H., Brown, T., Ward, N.J., Espinosa, F.D., Remington, B. (2005). Coping strategies in mothers and fathers of preschool and school-age children with autism. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 9(4): 377–391. <https://doi.org/10.1177/1362361305056078>
- Hayes, A.F. (2022). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process analysis: A Regression Approach* (3rd ed.). New York: Guilford Press.
- Hayes, S.A., Watson, S.L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43: 629–642. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1604-y>
- Henninger, P., Heretick, D.M.L. (2020). Predictors of quality of life among an international sample of mothers of children 12 and under with corpus callosum disorders. *Journal of Social, Behavioral & Health Sciences*, 14(1): 123–137. <https://doi.org/10.5590/JSBHS.2020.14.1.09>
- Herman, J.L., Tetrick, L.E. (2009). Problem-focused versus emotion-focused coping strategies and repatriation adjustment. *Human Resource Management*, 48(1): 69–88. <https://doi.org/10.1002/hrm.20267>
- Herring, S., Gray, K., Taffe, J., Tonge, B., Sweeney, D., Einfeld, S. (2006). Behaviour and emotional problems in toddlers with pervasive developmental disorders and developmental delay: Associations with parental mental health and family functioning. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12): 874–882. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00904.x>
- Hesamzadeh, A., Dalvandi, A., Bagher Maddah, S., Fallahi Khoshknab, M., Ahmadi, F. (2015). Family adaptation to stroke: A metasynthesis of qualitative research based on Double ABCX Model. *Asian Nursing Research*, 9(3): 177–184. <https://doi.org/10.1016/j.anr.2015.03.005>
- Higgins, D.J., Bailey, S.R., Pearce, J.C. (2005). Factors associated with functioning style and coping strategies of families with a child with an Autism Spectrum Disorder. *Autism*, 9(2): 125–137. <https://doi.org/10.1177/1362361305051403>
- Hill, R. (1949). *Families under Stress: Adjustment to Crisis of War, Separation and Reunion*. New York: Harper and Brothers.
- Hoffman, C.D., Sweeney, D.P., Hodge, D., Lopez-Wagner, M.C., Looney, L. (2009). Parenting stress and closeness: Mothers of typically developing children and mothers of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 24(3): 178–187. <https://doi.org/10.1177/1088357609338715>
- Ismail, M.F., Safii, R., Saimon, R., Rahman, M.M. (2022). Quality of life among Malaysian parents with Autism Spectrum Disorder child: The Double ABCX Model approach. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 52(1): 113–123. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-04929-6>
- Jach-Salamon, N. (2022). Autism as a challenge in the medical, diagnostic and therapeutic dimension. *Journal of Education, Health and Sport*, 12(1): 172–191. <https://doi.org/10.12775/JEHS.2022.12.01.014>
- Jaklewicz, H. (2012). *Całościowe zaburzenia rozwojowe*. W: I. Namysłowska, W. Badura-Madej (red.), *Psychiatria dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Jones, J., Passey, J. (2005). Family adaptation, coping and resources: Parents of children with developmental disabilities and behavior problem. *Journal on Developmental Disabilities*, 11(1): 31–46.
- Joreskog, K.G. (1999). *How large can a standardized coefficient be?*, <http://www.statmodel.com/download/Joreskog.pdf> [dostęp: 22.01.2025].
- Joseph, R.A., Goodfellow, L.M., Simko, L.C. (2014). Double ABCX model of stress and adaptation in the context of families that care for children with a tracheostomy at home: Application of a theory. *Advances in Neonatal Care : Official Journal of the National Association of Neonatal Nurses*, 14(3): 172–180. <https://doi.org/10.1097/ANC.000000000000062>
- Jouriles, E.N., O'Leary, K.D., Murphy, C.M. (1989). Effects of maternal mood on mother-son interaction patterns. *Journal of Abnormal Clinical Psychology*, 17: 513–525. <https://doi.org/10.1007/BF00916510>

- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Juczyński, Z., Ogińska-Bulik, N. (2009). *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kaciński, M. (2007). Fakomatozy. W: M. Kaciński (red.), *Neuropediatría* (s. 425–428). Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Kaniel, S., Siman-Tov, A. (2011). Comparison between mothers and fathers in coping with autistic children: A multivariate model. *European Journal of Special Needs Education*, 26: 479–493. <https://doi.org/10.1080/08856257.2011.597186>
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2: 217–250.
- Khanna, R., Madhavan, S.S., Smith, M.J., Patrick, J.H., Tworek, C., Becker-Cottrill, B. (2011). Assessment of health-related quality of life among primary caregivers of children with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41(9): 1214–1227. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1140-6>
- Koeske, G.F., Koeske, R.D. (1990). The buffering effect of social support on parental stress. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(3): 440–451. <https://doi.org/10.1037/h0079164>
- Lai, W.W., Goh, T.J., Oei, T.P., Sung, M. (2015). Coping and well-being in parents of children with Autism Spectrum Disorders (ASD). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(8): 2582–2593. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2430-9>
- Lamb, G.V., Green, R.J., Olorunju, S. (2019). Tracking epilepsy and autism. *Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry & Neurosurgery*, 55(1): N.PAG. <https://doi.org/10.1186/s41983-019-0103-x>
- Landon, J., Shepherd, D., Goedeke, S. (2018). Predictors of satisfaction with life in parents of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 48(5): 1640–1650. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3423-7>
- Lauritsen, M.B., Pedersen, C.B., Mortensen, P.B. (2005). Effects of familial risk factors and place of birth on the risk of autism: A nationwide register-based study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 46(9): 963–971.
- Lazarus, R., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Lecavalier, L., Leone, S., Wiltz, J. (2006). The impact of behaviour problems on caregiver stress in young people with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Intellectual Disability Research: JIDR*, 50 (Pt 3): 172–183. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00732.x>
- Lee, G.K. (2009). Parents of children with high functioning autism: How well do they cope and adjust? *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 21(2): 93–114. <https://doi.org/10.1007/s10882-008-9128-2>
- Lei, X., Kantor, J. (2021). Correlates of social support and family quality of life in Chinese caregivers of children with Autism Spectrum Disorder. *International Journal of Disability, Development and Education*. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2021.1940881>
- Li, M., Huang, T.-Y., Ye, J., Zhao, S., Chen, L.-S. (2018). Perceived recurrence risk of having another affected child: A survey on parents of children with Autism Spectrum Disorders in Taiwan. *Patient Education And Counseling*, 101(5): 926–931. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2017.12.013>
- Liberska, H., Matuszewska, M. (2011). Model rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym. W: H. Liberska (red.). *Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym – możliwości i ograniczenia rozwoju*. Warszawa: Difin.
- Little, L. (2002). Differences in stress and coping for mothers and fathers of children with Asperger's syndrome and nonverbal learning disorders. *Pediatric Nursing*, 28(6): 565–570.
- Losh, M., Piven, J. (2007). Social-cognition and the broad autism phenotype: Identifying genetically meaningful phenotypes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 48(1): 105–112. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01594.x>
- Losh, M., Childress, D., Lam, K., Piven, J. (2008). Defining key features of the broad autism phenotype: A comparison across parents of multiple- and single-incidence autism families. *American Journal of Medical Genetics. Part B, Neuropsychiatric Genetics: The Official Publication of the International Society of Psychiatric Genetics*, 147B(4): 424–433. <https://doi.org/10.1002/ajmg.b.30612>
- Lotter, V. (1966) Epidemiology of autistic conditions in young children. *Social Psychiatry*, 1: 124–135.
- Lovejoy, M.C., Graczyk, P.A., O'Hare, E., Neuman, G. (2000). Maternal depression and parenting behavior. *Clinical Psychology Review*, 20: 561–592. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(98\)00100-7](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(98)00100-7)

- Lyons, A.M., Leon, S.C., Phelps, C.E.R., Dunleavy, A.M. (2010). The impact of child symptom severity on stress among parents of children with ASD: The moderating role of coping styles. *Journal of Child and Family Studies*, 19(4): 516–524. <https://doi.org/10.1007/s10826-009-9323-5>
- Łojek, E., Stańczak, J. (2019). *BDI-II Inwentarz depresji Becka – wydanie drugie*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Łuszczynska, A., Mazurkiewicz, M., Kowalska, M., Schwarzer, R. (2006). Berlińskie skale wsparcia społecznego (BSSS): Wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi. *Studia Psychologiczne*, 44(3): 17–27.
- Machado Junior, S.B., Celestino, M.I., Serra, J.P., Caron, J., Pondé, M.P. (2016). Risk and protective factors for symptoms of anxiety and depression in parents of children with autism spectrum disorder. *Developmental Neurorehabilitation*, 19: 146–153. <https://doi.org/10.3109/17518423.2014.925519>
- Manjra, I.I., Masic, U. (2022). Gender diversity and autism spectrum conditions in children and adolescents: A narrative review of the methodologies used by quantitative studies. *Journal of Clinical Psychology*, 78(4): 485–502. <https://doi.org/10.1002/jclp.23249>
- Manning, M.M., Wainwright, L., Bennett, J. (2011). The double ABCX model of adaptation in racially diverse families with a school-age child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41: 320–331. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1056-1>
- Matud, M.P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences*, 37(7): 1401–1415. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.010>
- McCarthy, J., Chaplin, E., Hayes, S., Søndena, E., Chester, V., Morrissey, C., Allely, C.S., Forrester, A. (2022). Defendants with intellectual disability and autism spectrum conditions: The perspective of clinicians working across three jurisdictions. *Psychiatry, Psychology & Law*, 29(5): 698–717. <https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1976297>
- McCubbin, H.I., Patterson, J.M. (1983). The family stress process: The Double ABCX model of adjustment and adaptation. W: H.I. McCubbin, M.B. Sussman, J.M. Patterson (red.). *Social Stress and the Family: Advances and Developments in Family Stress Theory and Research* (s. 7–37). New York: Haworth Press.
- McNelis, A.M., Johnson, C.S., Huberty, T.J., Austin, J.K. (2005). Factors associated with academic achievement in children with recent-onset seizures. *Seizure*, 14(5): 331–339. <https://doi.org/10.1016/j.seizure.2005.04.005>
- McStay, R., Trembath, D., Dissanayake, C. (2014). Stress and family quality of life in parents of children with Autism Spectrum Disorder: Parent gender and the Double ABCX Model. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 44(12): 3101–3118. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2178-7>
- McStay, R.L., Dissanayake, C., Scheeren, A., Koot, H.M., Begeer, S. (2014). Parenting stress and autism: The role of age, autism severity, quality of life and problem behaviour of children and adolescents with autism. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 18(5): 502–510. <https://doi.org/10.1177/1362361313485163>
- Meleady, J., Clyne, C., Braham, J., Carr, A. (2020). Positive contributions among parents of children on the autism spectrum: A systematic review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 78: 101635.
- Meleady, J., Nearchou, F., Bramham, J., Carr, A. (2020). Family adaptation among parents of children on the autism spectrum without a comorbid intellectual disability: A test of the Double ABCX model. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 78: Article 101637. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2020.101637>
- Meyer, B. (2001). Coping with severe mental illness: Relations of the Brief COPE with symptoms, functioning, and well-being. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23(4): 265–277. <https://doi.org/10.1023/A:1012731520781>
- Milton, D. (2019). Disagreeing over neurodiversity. *The Psychologist*, 32.
- Mishel, M.H., Braden, C.J. (1988). Finding meaning: Antecedents of uncertainty in illness. *Nursing Research*, 37(2): 98–127.
- Moat, D. (2013). *Integrative Psychotherapeutic Approaches to Autism Spectrum Conditions: Working with Hearts of Glass*. London–Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Modi, A.C. (2009). The impact of a new pediatric epilepsy diagnosis on parents: Parenting stress and activity patterns. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 14(1): 237–242. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2008.10.009>
- Mojs, E. (2011). *Funkcjonowanie emocjonalne dzieci i młodzieży z padaczką*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego.

- Mulsow, M., Caldera, Y.M., Pursley, M., Reifman, A., Huston, A.C. (2002). Multilevel factors influencing maternal stress during the first three years. *Journal of Marriage and Family*, 64: 944–956. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00944.x>
- Nadeem, M., Choudhary, F.R., Parveen, A., Javaid, F. (2016). Parental stress among parents of children with and without disabilities. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 36(2): 1281–1289.
- Namysłowska, I. (1997). *Terapia rodzin*. Warszawa: Springer PWN.
- Nelson, S.K., Kushlev, K., Lyubomirsky, S. (2014). The pains and pleasures of parenting: When, why, and how is parenthood associated with more or less well-being? *Psychological Bulletin*, 140(3): 846–895. <https://doi.org/10.1037/a0035444>
- Nguyen, S., Pertini, M., Kettler, L. (2015). Parental cognitive appraisals and coping behaviours following child's epilepsy diagnosis: A qualitative study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 20(1): 20–38. <https://doi.org/10.1177/1359104513494089>
- Obeid, R., Daou, N. (2015). The effects of coping style, social support, and behavioral problems on the well-being of mothers of children with Autism Spectrum Disorders in Lebanon. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 10: 59–70. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2014.11.003>
- Oelofsen, N., Richardson, P. (2006). Sense of coherence and parenting stress in mothers and fathers of preschool children with developmental disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31: 1–12.
- Olsson, M.B., Hwang, C.P. (2002). Sense of coherence in parents of children with different developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46: 548–559.
- Operto, F.F., Mazza, R., Pastorino, G., Campanozzi, S., Verrotti, A., Coppola, G. (2019). Parental stress in a sample of children with epilepsy. *Acta Neurologica Scandinavica*, 140(2): 87–92. <https://doi.org/10.1111/ane.13106>
- Pagowska, M. (2010). Psychospołeczna sytuacja rodziny dziecka z autyzmem – etapy adaptacji do niepełnosprawności dziecka. *Szkola Specjalna*, 4(255): 258–267.
- Pakenham, K.I., Samios, C., Sofronoff, K. (2005). Adjustment in mothers of children with Asperger syndrome: An application of the double ABCX model of family adjustment. *Autism*, 9: 191–212. <https://doi.org/10.1177/1362361305049033>
- Pan, P.-Y., Bölte, S., Kaur, P., Jamil, S., Jonsson, U. (2021). Neurological disorders in autism: A systematic review and meta-analysis. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 25(3): 812–830.
- Pawlikowska, J., Maciejewska, O. (2018). Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem ze spektrum autyzmu. Opieka i terapia. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 23(2): 133–148.
- Paynter, J., Davies, M., Beamish, W. (2018). Recognising the „forgotten man”: Fathers' experiences in caring for a young child with autism spectrum disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 43(1), 112–124.
- Paynter, J., Riley, E., Beamish, W., Davies, M., Milford, T. (2013). The Double ABCX Model of family adaptation in families of a child with an autism spectrum disorder attending an Australian early intervention service. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7: 1183–1195. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.07.006>
- Perrin, E.C., Lewkowicz, C., Young, M.H. (2000). Shared vision: Concordance among fathers, mothers, and pediatricians about unmet needs of children with chronic health conditions. *Pediatrics*, 105(1 Pt 3): 277–285.
- Phelps, K.W., McCammon, S.L., Wuensch, K.L., Golden, J.A. (2009). Enrichment, stress, and growth from parenting an individual with an autism spectrum disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(2): 133–141. <https://doi.org/10.1080/13668250902845236>
- Phetrasuwan, S., Shandor Miles, M. (2009). Parenting stress in mothers of children with autism spectrum disorders. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing: JSPN*, 14(3): 157–165. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.2009.00188.x>
- Pickard, K., Ingersoll, B. (2017). Using the Double ABCX Model to integrate services for families of children with ASD. *Journal of Child & Family Studies*, 26(3): 810–823. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0605-4>
- Pieczonka-Ruszkowska, I., Kemnitz, P., Figlerowicz, M., Służewski, W. (2012). Padaczki częściowe wieku dziecięcego – aspekty kliniczne i terapeutyczne. *Polski Przegląd Neurologiczny*, 8(1): 5–12.
- Pisula, E. (1998). *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Pisula, E. (2012). *Rodzice dzieci z autyzmem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pisula, E., Kossakowska, Z. (2010). Sense of coherence and coping with stress among mothers and fathers of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(12): 1485–1494. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1001-3>
- Pisula, E., Omelańczuk, I. (2020). Zaburzenia ze spectrum autyzmu jako całościowe zaburzenia rozwoju. W: I. Grzegorzewska, L. Cierpiałkowska, A.R. Borkowska (red.), *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pisula, E., Porębowicz-Dörsmann, A. (2017). Family functioning, parenting stress and quality of life in mothers and fathers of Polish children with high functioning autism or Asperger syndrome. *Plos One*, 12(10): e0186536. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0186536>
- Pisula, E., Ziegart-Sadowska, K. (2015). Broader autism phenotype in siblings of children with ASD – A review. *International Journal of Molecular Sciences*, 16(6): 13217–13258. <https://doi.org/10.3390/ijms160613217>
- Pozo, P., Sarriá, E., Brioso, A. (2011). Psychological adaptation in parents of children with autism spectrum disorders. W: M.R. Mohammadi (red.). *A Comprehensive Book on Autism Spectrum Disorders*. InTechOpen
- Pozo, P., Sarriá, E., Brioso, A. (2014). Family quality of life and psychological well-being in parents of children with Autism Spectrum Disorders: A Double ABCX Model. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58: 442–458.
- Pużyński, S., Wciórka, J. (2008). *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10 : badawcze kryteria diagnostyczne*. Kraków: Fundacja Zdrowia Publicznego.
- Rajewski, A. (2002). Całościowe zaburzenia rozwoju. W: A. Bilikiewicz, S. Pużyński, J. Rybakowski, J. Wciórka (red.). *Psychiatria. Tom II. Psychiatria kliniczna*. Wrocław: Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner.
- Rao, P.A., Beidel, D.C. (2009). The impact of children with high-functioning autism on parental stress, sibling adjustment, and family functioning. *Behavior Modification*, 33(4): 437–451. <https://doi.org/10.1177/0145445509336427>
- Reich, J.W., Zautra, A.J., Potter, P.T. (2001). Cognitive structure and the independence of positive and negative effect. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20: 99–115.
- Rejdak, K., Rola, R., Mazurkiewicz-Beldzińska, M., Halczuk, I., Błaszczyk, B., Rysz, A., Ryglewicz, D. (2016). Diagnostyka i leczenie padaczki u osób dorosłych – rekomendacje Polskiego Towarzystwa Neurologicznego. *Polski Przegląd Neurologiczny*, 12(1): 15–27.
- Renty, J., Roeyers, H. (2007). Individual and marital adaptation in men with autism spectrum disorder and their spouses: The role of social support and coping strategies. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 37(7): 1247–1255.
- Riney, K., Bogacz, A., Somerville, E., Hirsch, E., Nababout, R., Scheffer, I.E., Zuberi, S.M., Alsaadi, T., Jain, S., French, J., Specchio, N., Trinka, E., Wiebe, S., Auvin, S., Cabral-Lim, L., Naidoo, A., Perucca, E., Moshé, S.L., Wirrell, E.C., Tinuper, P. (2022). International League Against Epilepsy classification and definition of epilepsy syndromes with onset at a variable age: Position statement by the ILAE Task Force on Nosology and Definitions. *Epilepsia*, 63(6): 1443–1474. <https://doi.org/10.1111/epi.17240>
- Rivard, M., Terroux, A., Parent-Boursier, C., Mercier, C. (2014). Determinants of stress in parents of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(7): 1609–1620. <https://doi.org/10.1007/s10803-013-2028-z>
- Roberts, J., Whiting, C. (2011). Caregivers of school children with epilepsy: Findings of a phenomenological study. *British Journal of Special Education*, 38(4): 169–177.
- Rodenburg, R., Meijer, A.M., Deković, M., Aldenkamp, A.P. (2007). Parents of children with enduring epilepsy: Predictors of parenting stress and parenting. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 11(2): 197–207. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2007.05.001>
- Rodenburg, R., Stams, G.J., Meijer, A.M., Aldenkamp, A.P., Deković, M. (2005). Psychopathology in children with epilepsy: A meta-analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 30(6): 453–468. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsi071>
- Rodenburg, R., Wagner, J.L., Austin, J.K., Kerr, M., Dunn, D.W. (2011). Psychosocial issues for children with epilepsy. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 22(1): 47–54. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2011.04.063>
- Rogers, S.J. (2009). What are infant siblings teaching us about autism in infancy? *Autism Research: Official Journal of the International Society for Autism Research*, 2(3): 125–137. <https://doi.org/10.1002/aur.81>

- Ronen, G.M., Streiner, D.L., Rosenbaum, P. (2003). Health-related quality of life in childhood epilepsy: Moving beyond 'seizure control with minimal adverse effects'. *Health and Quality of Life Outcomes*, 1: 36. <https://doi.org/10.1186/1477-7525-1-36>
- Rosińczuk-Tonderys, J., Żerkowska, U., Calkosiński, I., Witka, A. (2011). Psychosocial functioning of children suffering from epilepsy in parents' opinion. *Nursing Problems/Problemy Pielęgniarstwa*, 19(4): 439–446.
- Rozenek, H., Owczarek, K. (2008). Padaczka u dziecka i jej wpływ na wybrane aspekty funkcjonowania rodziny. *Neurologia Dziecięca*, 17(34): 55–59.
- Rueger, S., Katz, R., Risser, H., Lovejoy, C. (2011). Relations between parental affect and parenting behaviors: A metaanalytic review. *Parenting: Science and Practice*, 11: 1–33. <https://doi.org/10.1080/15295192.2011.539503>
- Rybakowski, F., Bialek, A., Chojnicka, I., Dziechciarz, P., Horvath, A., Janas-Kozik, M., Jeziorek, A., Piśula, E., Piwowarczyk, A., Słopeń, A., Sykut-Cegielska, J., Szajewska, H., Szczaluba, K., Szymańska, K., Urbanek, K., Waligórska, A., Wojciechowska, A., Wroniszewski, M., Dunajska, A. (2014). Zaburzenia ze spektrum autyzmu – epidemiologia, objawy, współzachorowalność i rozpoznawanie. *Psychiatria Polska*, 48(4): 653–665.
- Scheffer, I.E., Berkovic, S., Capovilla, G., Connolly, M.B., French, J., Guilhoto, L., Hirsch, E., Jain, S., Mathern, G.W., Moshé, S.L., Nordli, D.R., Perucca, E., Tomson, T., Wiebe, S., Zhang, Y.-H., Zuberi, S.M. (2017). ILAE classification of the epilepsies: Position paper of the ILAE Commission for Classification and Terminology. *Epilepsia*, 58(4): 512–521. <https://doi.org/10.1111/epi.13709>
- Schiller, V.F., Dorstyn, D.S., Taylor, A.M. (2021). The protective role of social support sources and types against depression in caregivers: A meta-analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(4): 1304–1315. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04601-5>
- Schnabel, A., Youssef, G.J., Hallford, D.J., Hartley, E.J., McGillivray, J.A., Stewart, M., Forbes, D., Austin, D.W. (2020). Psychopathology in parents of children with Autism Spectrum Disorder: A systematic review and meta-analysis of prevalence. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 24(1): 26–40.
- Schneider, T.R. (2004). The role of neuroticism on psychological and physiological stress responses. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40: 795–804. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.04.005>
- Schulz, U., Schwarzer, R. (2003). Soziale Unterstützung bei der Krankheitsbewältigung. Die Berliner Social Support Skalen (BSSS). *Diagnostica*, 49: 73–82.
- Seligman, M.E.P., Csikszentmihalyi, M. (2014). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1): 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Shashi, V., McConkie-Rosell, A., Rosell, B., Schoch, K., Vellore, K., McDonald, M., Jiang, Y.H., Xie, P., Need, A., Goldstein, D.B. (2014). The utility of the traditional medical genetics diagnostic evaluation in the context of next-generation sequencing for undiagnosed genetic disorders. *Genetics in Medicine: Official Journal of the American College of Medical Genetics*, 16(2): 176–182. <https://doi.org/10.1038/gim.2013.99>
- Shepherd, D., Landon, J., Taylor, S., Goedeke, S. (2018). Coping and care-related stress in parents of a child with autism spectrum disorder. *Anxiety, Stress & Coping*, 31(3): 277–290. <https://doi.org/10.1080/10615806.2018.1442614>
- Siemiński, M., Nitka-Siemińska, A., Wichowicz, H., Drzazga, E., Meresta, M., Pilarska, E., Nyka, W.M. (2005). Zespół wypalenia wśród opiekunów dzieci chorujących na padaczkę. *Psychiatria*, 2(2): 87–92.
- Sierra-Arregui, T., Llorente, J., Giménez Minguez, P., Tønnesen, J., Peñagarikano, O. (2020). Neurobiological mechanisms of Autism Spectrum Disorder and epilepsy, insights from animal models. *Neuroscience*, 445: 69–82. <https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2020.02.043>
- Sigmon, S.T., Pells, J.J., Boulard, N.E., Whitcomb-Smith, S., Edenfield, T.M., Hermann, B.A., LaMattina, S.M., Schartel, J.G., Kubik, E. (2005). Gender differences in self-reports of depression: The response bias hypothesis revisited. *Sex Roles: A Journal of Research*, 53(5–6): 401–411. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-6762-3>
- Siman-Tov, A., Kaniel, S. (2011) Stress and personal resource as predictors of the adjustment of parents to autistic children: A multivariate model. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41: 879–890.
- Sinkariova, L., Baltutienė, A., Gudonis, V. (2012). The relationship between depression in parents raising disabled children and the child's disability features. *Special Education*, 2: 17–26.

- Sivberg, B. (2002). Family system and coping behaviors: A comparison between parents of children with autistic spectrum disorders and parents with non-autistic children. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 6(4): 397–409. <https://doi.org/10.1177/1362361302006004006>
- Skonieczna-Zydecka, K., Gorzkowska, I., Pierzak-Sominka, J., Adler, G. (2017). The prevalence of autism spectrum disorders in West Pomeranian and Pomeranian regions of Poland. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(2): 283–289.
- Służewski, W. (2001). Padaczka wieku dziecięcego – obraz kliniczny i leczenie. *Przewodnik Lekarza/Guide for GPs*, 4(3): 80–84.
- Smith, C.L., Stephens, A. (2018). Maternal stress and sensitivity: Moderating effect of positive affect. *Parenting: Science & Practice*, 18(1): 1–8. <https://doi.org/10.1080/15295192.2018.1405699>
- Song, L.Y., Biegel, D.E., Milligan, S.E. (1997). Predictors of depressive symptomatology among lower social class caregivers of persons with chronic mental illness. *Community Mental Health Journal*, 33(4): 269–286.
- Specchio, N., Di Micco, V., Trivisano, M., Ferretti, A., Curatolo, P. (2022a). The epilepsy-autism spectrum disorder phenotype in the era of molecular genetics and precision therapy. *Epilepsia*, 63(1): 6–21. <https://doi.org/10.1111/epi.17115>
- Specchio, N., Wirrell, E.C., Scheffer, I.E., Nabbout, R., Riney, K., Samia, P., Guerreiro, M., Gwer, S., Zuberi, S.M., Wilmschurst, J.M., Yozawitz, E., Pressler, R., Hirsch, E., Wiebe, S., Cross, H.J., Perucca, E., Moshé, S.L., Tinuper, P., Auvin, S. (2022b). International League Against Epilepsy classification and definition of epilepsy syndromes with onset in childhood: Position paper by the ILAE Task Force on Nosology and Definitions. *Epilepsia*, 63(6): 1398–1442. <https://doi.org/10.1111/epi.17241>
- Steinborn, B. (2011). *Leczenie padaczki u dzieci i młodzieży*. Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne.
- Stuart, M., McGrew, J.H. (2009). Caregiver burden after receiving a diagnosis of an autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3: 86–97. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2008.04.006>
- Su, W.-C., Culotta, M., Tsuzuki, D., Bhat, A. (2022). Cortical activation during cooperative joint actions and competition in children with and without an autism spectrum condition (ASC): An fNIRS study. *Scientific Reports*, 12(1): 1–15. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-08689-w>
- Sucksmith, E., Roth, I., Hoekstra, R.A. (2011). Autistic traits below the clinical threshold: Re-examining the broader autism phenotype in the 21st century. *Neuropsychology Review*, 21(4): 360–389. <https://doi.org/10.1007/s11065-011-9183-9>
- Szabo, A., Rothner, D., Kotogal, P., Erenberg, G., Dinner, D., Wyllie, E. (2001). Symptomatic or cryptogenic partial epilepsy of childhood onset fourteen-year follow-up. *Pediatric Neurology*, 24(4): 264–268.
- Szatmari, P., Archer, L., Fisman, S., Streiner, D.L. (1994). Parent and teacher agreement in the assessment of pervasive developmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24: 703–717.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics (5th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Takarae, Y., Zanesco, A., Keehn, B., Chukoskie, L., Müller, R.-A., Townsend, J. (2022). EEG microstates suggest atypical resting-state network activity in high-functioning children and adolescents with autism spectrum development. *Developmental Science*, 25(4): e13231. <https://doi.org/10.1111/desc.13231>
- Tehee, E., Honan, R., Hevey, D. (2009). Factors contributing to stress in parents of individuals with Autistic Spectrum Disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 22(1): 34–42. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2008.00437.x>
- Tekinarslan, I.Ç. (2018). Autism Spectrum Disorder: Experiences of mothers before and after their children's diagnosis and implications for early special education services. *Journal of Education and Training Studies*, 6(12): 68–81.
- Tick, B., Bolton, P., Happé, F., Rutter, M., Rijdsdijk, F. (2016). Heritability of autism spectrum disorders: A meta-analysis of twin studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 57(5): 585–595. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12499>
- Tuchman, R., Cuccaro, M. (2011). Epilepsy and autism: Neurodevelopmental perspective. *Current Neurology and Neuroscience Reports*, 11(4): 428–434. <https://doi.org/10.1007/s11910-011-0195-x>

- Twardowski, A. (2005). Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych. W: I. Obuchowska (red.). *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Twoy, R., Connolly, P.M., Novak, J.M. (2007). Coping strategies used by parents of children with autism. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 19(5): 251–260. <https://doi.org/10.1111/j.1745-7599.2007.00222.x>
- Veisson, M. (1999). Depression symptoms and emotional states in parents of disabled and nondisabled children. *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 27(1): 87–97. <https://doi.org/10.2224/sbp.1999.27.1.87>
- Vernhet, C., Dellapiazza, F., Blanc, N., Cousson-Gélie, F., Miot, S., Roeyers, H., Baghdadli, A. (2019). Coping strategies of parents of children with autism spectrum disorder: A systematic review. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 28(6): 747–758. <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1183-3>
- Wang, R., Liu, Q., Zhang, W. (2022). Coping, social support, and family quality of life for caregivers of individuals with autism: Meta-analytic structural equation modeling. *Personality and Individual Differences*, 186(Part B): Article 111351. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111351>
- Watson, D. (2000). *Mood and Temperament*. New York–London: Guilford Press.
- Watson, D., Clark, L.A. (1984). Negative affectivity: The disposition to experience aversive emotional states. *Psychological Bulletin*, 96: 465–490. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.96.3.465>
- Watson, D., Clark, L.A., Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect. The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54: 1063–1070.
- Weber, J.G. (2011). The ABCX formula and the double ABCX model. W: J. Weber (red.). *Individual and Family Stress and Crises*. Thousand Oaks: Sage.
- Webster, M. (2019). The cycle of uncertainty: Parents' experiences of childhood epilepsy. *Sociology of Health & Illness*, 41(2): 205–218. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12815>
- Wehmeyer, M.L. (2013). Beyond pathology: Positive psychology and disability. W: M.L. Wehmeyer (red.), *The Oxford Handbook of Positive Psychology and Disability* (s. 3–6). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195398786.001.0001>
- WHO (2018). ICD-11. *International Classification of Diseases 11th Revision*, <https://icd.who.int/>
- Wirrell, E.C., Wood, L., Hamiwka, L.D., Sherman, E.M. (2008). Parenting stress in mothers of children with intractable epilepsy. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 13(1): 169–173. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2008.02.011>
- Wo, S.W., Ong, L.C., Low, W.Y., Lai, P. (2018). Exploring the needs and challenges of parents and their children in childhood epilepsy care: A qualitative study. *Epilepsy & Behavior: E&B*, 88: 268–276. <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2018.09.018>
- Wojtas, K., Oskedra, I., Cepuch, G., Świdarska, E. (2014). The level of negative emotions, coping with stress and social support for parents of children suffering from epilepsy. *Folia Medica Cracoviensia*, 54(1): 79–86.
- Wood, L.J., Sherman, E.M., Hamiwka, L.D., Blackman, M.A., Wirrell, E.C. (2008). Maternal depression: The cost of caring for a child with intractable epilepsy. *Pediatric Neurology*, 39(6): 418–422. <https://doi.org/10.1016/j.pediatrneurol.2008.08.007>
- Wrocławska-Warchala, E., Wujcik, R. (2016). *Zestaw Kwestionariuszy do Diagnostyki Spektrum Autyzmu ASRS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Zahn-Waxler, C., Duggal, S., Gruber, R. (2002). Parental psychopathology. W: M.H. Bornstein (red.), *Handbook of Parenting* (2nd ed., Vol. 3). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Zahra, A., Wang, Y., Wang, Q., Wu, J. (2022). Shared etiology in Autism Spectrum Disorder and epilepsy with functional disability. *Behavioural Neurology*: 1–13. <https://doi.org/10.1155/2022/5893519>
- Zasępa, E. (2020). Rodzina z dzieckiem z zaburzeniami rozwoju. W: I. Grzegorzewska, L. Cierpiatowska, A.R. Borkowska (red.), *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zautra, A., Smith, B., Affleck, G., Tennen, H. (2001). Examinations of chronic pain and affect relationships: Applications of a dynamic model of affect. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(5): 786–795. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.69.5.786>
- Zhang, M., Xu, S., Chen, Y., Lin, Y., Ding, H., Zhang, Y. (2022). Recognition of affective prosody in autism spectrum conditions: A systematic review and meta-analysis. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 26(4): 798–813. <https://doi.org/10.1177/1362361321995725>

- Zhou, W., Liu, D., Xiong, X., Xu, H. (2019). Emotional problems in mothers of autistic children and their correlation with socioeconomic status and the children's core symptoms. *Medicine*, 98(32): e16794. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000016794>
- Zuberi, S.M., Wirrell, E., Yozawitz, E., Wilmschurst, J.M., Specchio, N., Riney, K., Pressler, R., Auvin, S., Samia, P., Hirsch, E., Galicchio, S., Triki, C., Snead, O.C., Wiebe, S., Cross, J.H., Tinupeer, P., Scheffer, I.E., Perucca, E., Moshé, S.L., Nabbout, R. (2022). ILAE classification and definition of epilepsy syndromes with onset in neonates and infants: Position statement by the ILAE Task Force on Nosology and Definitions. *Epilepsia*, 63(6): 1349–1397. <https://doi.org/10.1111/epi.17239>
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz. U. 2002 nr 17, poz. 162 ze zmianami).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz. U. 2009 nr 226, poz. 1829).
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 2024 poz. 1165), <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/disability.html>